

Hornický region Krušnohoří/Erzgebirge

Montánní neboli hornická krajina je krajina formovaná lidskou činností během těžby, typické pro ni jsou relikty podzemního i nadzemního charakteru funkčně souvisejícího s dobývacími technikami, stejně jako specifické urbanistické celky. V následujícím článku se pokusíme představit hornickou kulturní krajinu Krušnohoří včetně základního seznámení s druhy nemovitých památek, které jsou v ní zahrnuty. Pozornost pak budeme věnovat stavu nominačního procesu této jedinečné hornické krajiny na Seznam světového dědictví,¹ výzkumným projektům, které jsou zaměřeny na prohloubení poznání montánních památek, a také edukativním aktivitám, které nominace podnítila.

I. Hornictví a Krušnohoří/Erzgebirge

Hornictví je s Krušnohořím neoddělitelně spojeno již od prvního velkého nálezu stříbra v saské osadě Christiansdorf, později známé jako Freiberg, v roce 1168. Kromě stříbra a cínu se v Krušných horách těžily a dále zpracovávaly další rudy jako arzen, olovo, železo, kobalt, nikl, uran, zinek a také nerudné suroviny jako vápenec, kaolin, jíl a černé uhlí.

Těžba měla zásadní a trvalý vliv na rozvoj celé oblasti včetně nárůstu hustoty osídlení území a s ním souvisejícího založení mnoha sídelních a zpracovatelských celků. Docházelo zde i k prolínání s dalšími činnostmi, jako bylo např. sklářství² nebo výroba vápna. Hornictví bylo po staletí nejdůležitějším motorem rozvoje Krušnohoří na obou stranách česko-německé hranice. Více než 800 let těžby přitom trvale ovlivnilo nejen území a jeho obyvatele, ale i celkovou kulturu regionu a dalo vzniknout hornické kulturní krajině, jež je významná i v mezinárodním srovnání. Ještě dnes je v regionu v mnoha oblastech každodenního života patrný vliv těžební činnosti. O výrazném vlivu hornictví v regionu svědčí nejen velký počet dochovaných cenných památek, ale také zvyklosti a tradice, jež vycházejí právě z tohoto řemesla.

Dlouhá tradice zdejší těžby i rozmanitost těžných a zpracovávaných rud měly vliv na rozvoj důlních i hutnických technologických procesů a horní legislativu, které se z Krušnohoří šířily do ostatních oblastí.

V Krušných horách se nachází unikátní množství dochovaných stop v podobě historických důlních památek, zpracovatelských zařízení a významných urba-

nistických celků. Bohatý památkový fond, tradice a kultura uchovávané zdejším obyvatelstvem a přeshraniční aspekt této kulturní krajiny, to vše bylo důvodem k rozhodnutí obou států o společné nominaci tohoto území k zápisu do Světového dědictví.

II. Sériová přeshraniční nominace Krušnohoří/Erzgebirge na Seznam světového dědictví

„Hornický region Erzgebirge/Krušnohoří“ je reprezentován řadou sídel i památek nacházejících se ve volné horské krajině na hranici mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko. Na české straně se rozkládá na území Ústeckého a Karlovarského kraje, na saské straně na území zemských okresů (Landkreis) Střední Sasko, Saské Švýcarsko, Východní Krušnohoří a Krušnohorský okres.

V nominaci na zápis na Seznam světového dědictví je krajina na české straně zastoupena vybranými hornickými městy Krupka a Jáchymov, dále ucelenými krajinnými celky v západním Krušnohoří v oblasti Božího Daru, Horní Blatné a Abertam a vrchem Mědník, který se nachází ve střední části Krušných hor. Českou sérii dále doplňuje jako připomínka uranové těžby Rudá věž smrti ve Vykmanově.

V saské sérii se nachází sedmnáct významných lokalit, které jsou rovněž známy svou montánní historií a leží v historických rudných revírech v okolí hornických měst, jako je Altenberg, Freiberg, Marienberg, Annaberg, Schneeberg a Schwarzenberg. V rámci těchto hornických oblastí jsou dále do světového dědictví ze Saská nominována jednotlivá hornická sídla, báňská infrastruktura, hornické krajiny a důlní komplexy.³

Česká část nominované hornické krušnohorské krajiny zaujímá bezmála 1 600 ha, na kterých se nachází množství montánních památek, nadzemních i podzemních objektů, zpracovatelských zařízení a architektonických památek. Na základě odborného zhodnocení bylo pro nominaci vybráno 5 částí, které ilustrují aspekty dlouhotrvající hornické tradice. Čtyři z těchto částí jsou plošně chráněné kulturní krajiny (Hornická kulturní krajina Jáchymov, Hornická kulturní krajina Abertamy – Boží Dar – Horní Blatná, Hornická kulturní krajina Vrch Mědník a Hornická kulturní krajina Krupka), pátou částí je NKP Rudá věž smrti ve Vykmanově.

Hornická kulturní krajina Krupka

Východní Krušnohoří zastupuje v nominaci krajina v okolí hornického města Krupka. Těžba rud formovala zdejší krajinu od 13. do 20. století, mezi hlavní zde těžené rudy patřil cín, měď, později wolfram, molybden, draselný živec, bismut a fluorit.

Území je na národní úrovni chráněno prostřednictvím krajinné památkové zóny, která zahrnuje jednotlivé kulturní památky montánního charakteru a městskou památkovou zónu vyhlášenou pro nejstarší část města.

– Hornický revír Knötel

Plošně nejrozsáhlejší revír krupské oblasti se nachází severně od města, je to hornický revír Knötel s cennými pozůstatky báňské činnosti od 14. do 20. století. Dochovalo se zde množství štol a jam s odvaly různých stáří. K nevýznamnějším z nich patří propadlina Zwickpenge poblíž štol Barbora, která existovala již začátkem 16. století. Během 2. světové války a po ní se v revíru kromě cínonosných greisenů těžil molybdenit a draselný živec. Úsek byl otevřen čtyřmi nadsebou ležícími štolami Večerní hvězda, Václav, Barbora a Prokop. Těžba byla ukončena v roce 1956 a štol byly zajištěny, v okolí jsou dosud patrné odvaly hald Prokop a Barbora.

– Štola Starý Martin

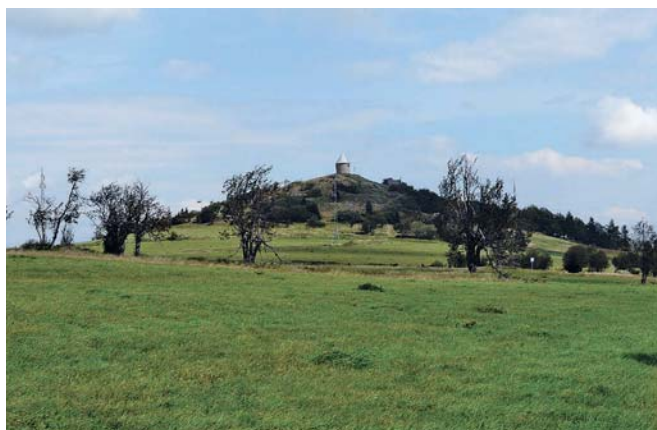
Historicky nejvýznamnějším důlním revírem v Krupce byl revír Steinknochen nacházející se severozápadně od města. Hlavní štolou revíru se ve druhé polovině 19. století stala štola Starý Martin, která sleduje cínovou žílu Lukáš. Tato žila je svou směrnou délkou kolem 2 km nejdelší cínovou žílou ve střední Evropě.

■ Poznámky

1 Na národní indikativní seznam byla tato přeshraniční německo-česká nominace zanesena pod názvem Mining Cultural Landscape Erzgebirge/Krušnohoří v roce 2012. V průběhu hodnotícího procesu došlo v roce 2017 na doporučení odborných organizací ke změně názvu na Mining Region Erzgebirge/Krušnohoří (EN), Montanregion Erzgebirge/Krušnohoří (DE), Hornický region Erzgebirge/Krušnohoří (CZ).

2 Viz Eva Černá, *Středověké sklárny v severozápadních Čechách*, Most 2016.

3 Více o společné nominaci na webových stránkách nominovaného statku <http://www.montanregion-erzgebirge.de/cz.html> a <http://www.montanregion.cz/cz/>.

1

2

3

Obr. 1. Vrch Mědník. Foto: Olga Bukovičová, 2010.

Obr. 2. Heinzův rybník. Foto: Olga Bukovičová, 2015.

Obr. 3. Krupka, štola Starý Martin, žíla Lukáš. Foto: Olga Bukovičová, 2010.

Od roku 2000 je štola Starý Martin otevřena pro veřejnost, funguje celoročně jako muzeum hornictví s prohlídkovou trasou o délce 1 km, na které jsou ukázky důlních technik od poloviny 19. století do poloviny 20. století. Díky svému napojení na historickou štolu Dürrholz umožňuje nahlédnout i do důlního díla z druhé poloviny 15. století.

– *Hornický revír Preisselberg*

Hornický revír Preisselberg se nachází severozápadně od Krupky a z písemných pramenů je známý již ze 16. století, především preisselberská pinka (propad po hlubinné těžbě) byla v těchto pramenech označována jako stará, což svědčí o dlouhotrvající kontinuální těžbě v této části revíru. Preisselberská pinka představuje povrchovou těžbu, dobývá se zhruba 3 metry vysokými stěnami a cínové rudy se zde těžily přímo z výchozu žíly. V 50.–60. letech 20. století bylo objeveno nové ložisko masivních cínových rud, které bylo otevřeno třemi nad sebou umístěnými štolami Preisselberg I, II a III.

– *Velká pinka na Komáři hůrce a kaple sv. Wolfganga*

Velká pinka na Komáři hůrce je největším povrchovým pozůstatkem po dolování v celém revíru. Dolování je dle písemných pramenů datováno do roku 1416. Pinka vznikla odtěžením asi 140 × 45 metrů velkého

greisenového tělesa s obsahem cínovce, chalkopyritu a pyritu. Jde o rozsáhlou terénní depresi s hloubkou místy až 75 metrů, nejhlubší partie vznikly pravděpodobně propadem vytěžených prostor. V blízkosti, poblíž vrcholu Komáři hůrky, se nachází barokní hornická kaple sv. Wolfganga.

– *Městská památková zóna Krupka*

Hornickou kulturní krajinu Krupka doplňuje historické jádro města se souborem dochovaných stavebních památek. Středověká půdorysná dispozice města, vyměřeného v podobě typické „ulicovky“ s mírně rozšířeným úsekem náměstí a zasazeného do úzkého svažitého údolí, je dosud plně zachována. Největší rozmach zažila Krupka ve druhé polovině 15. století, kdy výrazně vzrostla těžba cínu v jejím okolí. V této době byly postaveny četné hodnotné gotické stavby – například špitální kostel sv. Ducha (1454) a klášter minoritů (1474) – a především byl významně přestavěn starší kostel Nanebevzetí Panny Marie (1479–1488) s unikátní pozdně gotickou zvonici. Dominantou města je hrad Krupka ze 14. století, původně opevněné feudální sídlo s obrannou funkcí, později využívané jako sídlo báňského úřadu krupického revíru. V roce 1992 bylo toto historické jádro prohlášeno za městskou památkovou zónu.

Hornická kulturní krajina Vrch Mědník

V krajině středního Krušnohoří dominantní vrch je příkladem přes šest století trvající nepřetržité těžby železných a měděných rud. Území je díky odkrytému terénu a dobré přístupnosti unikátním studijním prostorem, na němž lze sledovat jednotlivé etapy odkrývání ložiska od drobných odkopů až po dobývku a štoly, a to z doby od 15. do 19. století. Nejcenějším územím z hlediska povrchových pozůstatků po těžbě je zhruba stometrové pásmo dvojím na severním a východním svahu kopce. Obě štoly byly rozhodnutím Ministerstva kultury ČR ze dne 22. 5. 2013 prohlášeny za kulturní památku.

Hornická kulturní krajina Jáchymov

Hornická krajina zahrnuje město Jáchymov a přiléhající hornické oblasti. Těžba v období od 16. do 20. století byla zaměřena především na stříbro, dále pak na kobalt, nikl, bismut, arzen a uran. Velká část montánních reliktů je zapsanými kulturními památkami, historické jádro města je městskou památkovou zónou.

– *Důl Svornost a Štola č. 1*

Důl Svornost je světově nejstarší provozovaný uranový důl. Byl založen v roce 1518 k těžbě stříbrných rud. V 19. století byl jedním z center jáchymovské těžby stříbrných a kobaltových rud, od poloviny 19. století se zde těžily uranové rudy k výrobě barev a později radia. V podzemí dolu jsou dosud zachovány historické dědičné štoly Barbora a Daniel z 16. století. V roce 1864 byl v hloubce 500 m objeven radioaktivní pramen, pojmenovaný později pramen Curie, který je od 20. let 20. století využíván k léčebným účelům v jáchymovských radonových lázních. Po ukončení těžby uranových rud byly v roce 1964 v rámci programu zřízení ochranného pásma jáchymovských lázní v důlním poli jámy Svornost vybudovány železobetonové vodní hráze, které důl Svornost oddělily od dolových prostor sousedních dolů, čímž bylo umožněno další využívání pramene pro lázeňské účely.

Nedaleko dolu Svornost se nachází prohlídková Štola č. 1, vybudovaná v 50. letech 20. století k těžbě uranových rud. Tato štola nafárala i historické stařiny z 16. století na stříbrné žíle Jan Evangelista. Štola je po kompletním technickém zabezpečení v roce 2008 v dobrém technickém stavu. O její provoz se stará Muzeum Sokolov, v roce 2008 byla štola zpřístupněna veřejnosti. Podél hornického skanzenu u Štoly č. 1 vede 8,5 km dlouhá naučná stezka Jáchymovské peklo.

– *Elišské údolí*

Elišské údolí je ukázkou reliktní montánní krajiny vytvářené od 16. do 20. století, nacházejí se zde autentické pozůstatky báňské činnosti ze všech období jáchymovského dolování. K území přiléhající haldy uranových dolů Zimní Eliáš a Adam představují výrazné

krajinné dominanty. Jako zdroj pohonné vody pro důlní zařízení byl v údolí v polovině 16. století založen báňský rybník Heinzen Teich (dnes Horký rybník), z nějž byla voda sváděna příkopem k jámě Eliáš a později, v 19. století, k dolu Rovnost.

– *Pinky a odvaly na žile Schweizer*

Tento rozsáhlý komplex s více než stovkou dobře dochovaných odvalů a trychtýřových propadlin na místě bývalých šachet představuje vzácný relikt upomínající na těžbu stříbrné rudy v 16. století z žily Schweizer, která byla historicky druhou nejvydatnější žilou jáchymovského revíru. Pinky a odvaly na této žile představují nejrozsáhleji zachovalé pásma reliktů po historické těžbě přepovrchových částí rudních žil v České republice.

– *Městská památková zóna Jáchymov*

Vysoké výnosy z těžby stříbra přispěly rovněž k architektonickému vzhledu města. Historické jádro města Jáchymova se skládá z velkého množství cenných památkově chráněných objektů a bylo v roce 1992 prohlášeno městskou památkovou zónou. K nejcenějším památkám patří Špitální kostel Všem svatých z roku 1516, kostel sv. Jáchyma, postavený v letech 1534–1540 jako první protestantský kostel v Čechách, národní kulturní památka Královská mincovna a objekt radnice. Královská mincovna prošla v letech 1986–1996 náročnou obnovou a v roce 2005 zde byla otevřena muzejní expozice nazvaná Jáchymov v zrcadle času, která byla v roce 2008 rozšířena. V rámci expozice je přístupná i latinská knihovna a velký dymník původních hutních provozů. Ve sklepeních je zřízeno lapidárium originálních kamenických prvků a článků z jáchymovských domů. V letech 2011–2012 bylo obnoveno druhé nádvoří včetně vstupu do sklepů pod dnes již neexistujícím domem mincmistra.

– *Hrad Freudenstein*

Hrádek stojící na výšině nad severozápadním okrajem Jáchymova byl založen v letech 1516–1517 zkladatelem města Štěpánem Šlikem k ochraně nově vznikajícího města. Jedná se o torzální památku s dochovanými dvěma věžemi. Do budoucna se připravuje celková revitalizace areálu s opětovným zpřístupněním Šlikovy věže.

Hornická kulturní krajina Abertamy – Boží Dar – Horní Blatná

Tato komponenta reprezentuje rozsáhlou reliktní hornickou kulturní krajinu vymezenou třemi dříve samostatnými hornickými revíry, které vznikly téměř současně na přelomu 20. a 30. let 16. století. Zároveň zde vznikla i tři významná hornická města: Abertamy, Horní Blatná a Boží Dar. Město Horní Blatná je jedním z nejznámějších příkladů krušnohorských renesančních horních měst budovaných plánovitě na počátku 16. století. Jediným prvkem zdejší hornické krajiny jsou sejpy u Božího Daru, které svědčí o obrovském rozsahu rýžování cínové rudy v nejvyšších partiích Krušných hor.

– *Cínový revír Hřebečná*

Cínový revír Hřebečná je tvořen především souborem nadzemních pozůstatků po těžbě strmých greisnových žil v 16. až 18. století, dochovaných ve formě rozsáhlých propadů (pinek) sledujících průběh hlavních žil. Mezi relikty nadzemního charakteru patří například přes 100 metrů dlouhá Schnepnova pinka. Důl Mauritius, jeden z nejvýznamnějších cínových dolů v české části Krušnohoří, byl založen v roce 1545 a po 400 let sloužil k těžbě velmi kvalitních cínových rud. Atraktivní podzemí dolu Mauritius je prohlášeno národní kulturní památkou, která je zpřístupněna veřejnosti.

– *Vlčí jámy*

Kulturní památka Vlčí jámy se skládá ze dvou samostatných hlubokých pinek – Vlčí jámy a Ledové jámy –, které vznikly v důsledku těžby cínových rud již před 18. stoletím. Obě pinky se zachovaly v pozoruhodně dobrém stavu. Vstup do větší Vlčí jámy je ze spodní strany zahrazen a v současné době je možný pouze na vlastní nebezpečí. Výše položená, volně přístupná Ledová jáma si do dnešní doby zachovala autentickou podobu středověkého dolu, ve kterém se díky nepatrné cirkulaci vzduchu udržuje po celý rok sníh a led. Kolem obou pinek vede volně přístupná naučná turistická stezka.

– *Cínový a železoruční revír Bludná*

Většina pozůstatků po dolování v tomto revíru se nachází ve volně přístupném lesním prostředí, významná ložiska cínovce a železné rudy zde byla dobývána na přelomu 15. a 16. století. Nejrozsáhlejším pozůstatkem po hornické činnosti je pruh vertikálních dobývek u dolu Zuzana.

– *Blatenský vodní příkop*

Téměř 400 let využívaný a kontinuálně udržovaný Blatenský vodní příkop je ukázkou vodo hospodářského zařízení využívaného pro plavení dřeva. Je dokladem sekundárních technických provozů, které vznikaly v návaznosti na hornickou činnost. Uznáním významu tohoto krajinného prvku bylo jeho prohlášení národní kulturní památkou v roce 2017.

– *Sejpy u Božího Daru*

Západně od Božího daru se nacházejí stovky rýžovnických reliktů, které se svým rozsahem přes 250 000 m² řadí k největším v Krušných horách i v celé republice.

– *Skarnový revír Zlatý Kopec – Kaff*

Celý revír, ve kterém se dochovaly početné nadzemní pozůstatky důlních prací z 16. až 20. století (odvaly, pinky, ústí štol a šachet) i podzemní důlní díla zastoupená doly Johannes a Kohlreuter s unikátními komorami vzniklými odtěžením rudních těles, se nachází v lesním prostředí a představuje autentickou, po staletí formovanou hornickou krajinu nedotčenou novodobou stavební nebo průmyslovou činností. V roce 2011 byla zahájena příprava přeshraničního projektu „Stříbrná stezka – Silberstrasse“, v jejímž rámci město Boží Dar zpřístupnilo štolu Johannes.

4

Obr. 4. *Marienberg, replika žentouru. Foto: Olga Bukovičová, 2015.*

– *Montánní krajina Zlatý Kopec – Hrozený potok*

Celý cínový revír se nachází v lesním prostředí a představuje autentickou, po staletí formovanou hornickou krajinu nedotčenou novodobou stavební nebo průmyslovou činností.

Rudá věž smrti ve Vykmánově

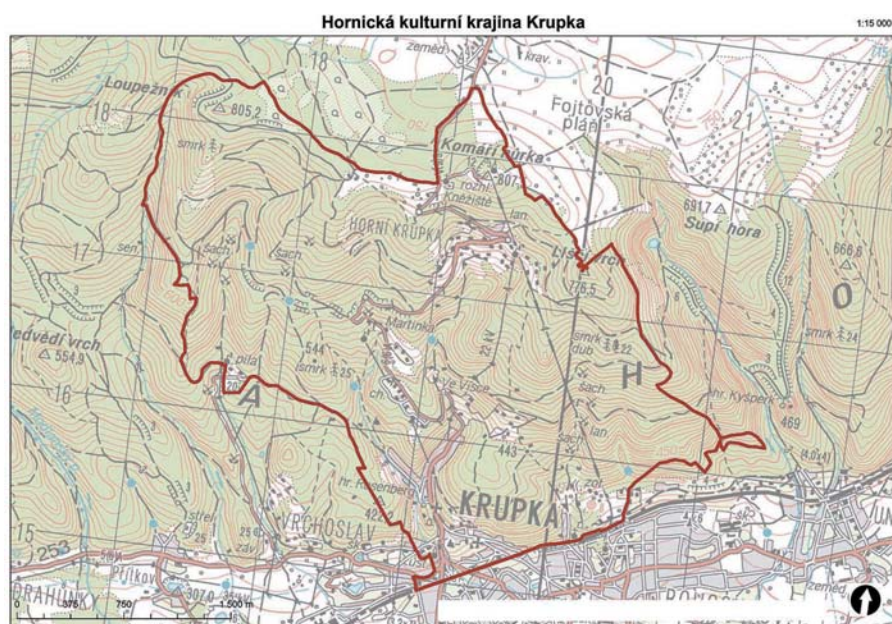
Tato národní kulturní památka připomíná masivní těžbu uranové rudy na Jáchymovsku. Areál sloužil v letech 1951–1956 jako ústřední úpravna a třídírna uranové rudy; dominuje mu sedmipatrová věž z červených cihel zvaná Rudá věž smrti, která je připomínkou utrpení politických vězňů, kteří byli v 50. letech drženi v jáchymovských táborech nucených prací.

III. *Krušnohorská hornická krajina a její cesta ke Světovému dědictví*

Krušnohoří není v České republice ojedinělou krajinou s montánními relikty. Krušnohorská hornická krajina je však výjimečná svou plošnou ochranou, která je zajištěna formou krajinných památkových zón; tyto zóny patří mezi největší v naší zemi.⁴ Druhým výjimečným aspektem je přeshraniční charakter této krajiny. Těžba zde postupovala z obou stran v průběhu více

■ **Poznámky**

4 Hornická kulturní krajina Krupka cca 790 ha, Hornická kulturní krajina Vrch Mědník cca 1 255 ha, Hornická kulturní krajina Jáchymov cca 1 355 ha a Hornická kulturní krajina Abertamy – Boží Dar – Horní Blatná cca 5 224 ha.

5

Obr. 5. Mapa hornické kulturní krajiny Krupka. Zdroj: NPÚ.

než osmi set let a vzájemná migrace horníků přes hranice, jejich svěbytné zvyky a tradice ovlivnily místní kulturu a vznik sídel.

Především přeshraniční charakter krajiny byl základem podnětem pro záměr nominovat tuto krajinu na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. První ucelený projekt⁵ byl započat v roce 2010 prostřednictvím zastřešující sasko-české aktivity s názvem „Středoevropská kulturní krajina Montanregion Erzgebirge/Krušnohoří – cesta ke světovému dědictví UNESCO“⁶ a byl realizován v období 2010–2012. Cílem tohoto projektu byl výběr montánních památek z českého a saského Krušnohoří s potenciálem dosažení statusu památky světového dědictví. Ústecký kraj prostřednictvím Odboru kultury a památkové péče koordinoval jednání partnerů a na české straně zajišťoval odborná jednání s národními orgány a dále propagoval projekt v rámci konferencí a workshopů. Druhý partner, Technická univerzita – Bergakademie Freiberg, zastoupená Institutem pro vědecko-technické dějiny, zajistil metodické vedení při výběru památek a jejich hodnocení z hlediska výjimečné světové hodnoty. Třetí partner, Spolek Montanregion Erzgebirge, vznikl ve Freibergu v roce 2003 jako podpůrná organizace pro činnost směřující k nominaci saské strany Krušnohoří na Seznam UNESCO. V rámci projektu připravoval odborné propagační akce. Posledním projektovým partnerem bylo Oblastní muzeum v Mostě, p. o., které bylo zadavatelem zpracování tří prováděcích studií ke stanovení a definici oblastí světového dědictví

a ochranných zón na české straně Krušnohoří. Především tento odborný výběr oblastí patřil mezi stěžejní cíle projektu Středoevropská kulturní krajina Montanregion Krušnohoří/Erzgebirge – cesta ke světovému dědictví UNESCO.

Tyto studie, zpracované v roce 2011 RNDr. Michalem Urbanem, CSc., byly použity jako podklad žádosti o zápis na národní indikativní seznam památek aspirujících na zápis do Seznamu UNESCO v roce 2012.

V průběhu let 2011–2012 byly ustanoveny pracovní skupiny pro přípravu nominace⁷ a rovněž řídicí mezinárodní skupina složená ze zástupců českého a saského ministerstva. Národní památkový ústav byl zastoupen v obou skupinách. Výsledkem společného postupu těchto skupin byl souběžný zápis na indikativní seznamy obou států na podzim roku 2012.

Společná sériová přeshraniční nominace pak byla Centru světového dědictví předložena v lednu 2014, proces hodnocení prostřednictvím poradního orgánu Centra světového dědictví, tedy mezinárodního ICOMOS, byl započat v roce 2015. Na základě mise a vyjádření mezinárodního ICOMOS bylo oběma předkládacím zemím doporučeno podstoupení tzv. Mid-stream procesu, tedy konzultačního procesu pro zpřesnění nominační dokumentace. V rámci tohoto procesu byla uskutečněna v roce 2016 další hodnocení mise po nominovaném území a na základě zprávy mezinárodního ICOMOS došlo k dílčímu přepracování nominační dokumentace. Nominační žádost Krušnohoří bude tedy opět předložena Centru světového dědictví v roce 2018.

IV. Památková ochrana

Proces nominace Krušnohoří, popsany v předcházející kapitole, byl spojen i s posílením památkové ochrany na národní úrovni. V rámci přípravných prací bylo v letech 2010–2014 odborně prozkoumáno množství montánních reliktů v krušnohorské oblasti a došlo k prohlášení několika desítek kulturních památek montánního charakteru. Nejvyšší národní stupeň ochrany, status národní kulturní památky, má důl Mauritius a Blatenský vodní příkop.

V oblasti památkové ochrany montánních památek zůstávají určitým problémem stará důlní díla, protože statut ochrany je vázán na pozemkové parcely; dochází tak k tomu, že chráněna je pouze vstupní partie důlního díla. Jeho navazující podzemní část je pak chráněna jenom v rozsahu zapsaných pozemků, které nezřídka přesahuje. V rámci krušnohorské nominace byl tento problém částečně řešen díky náhledu na tento soubor jako historickou kulturní krajinu.

Díky krajinnému pojetí nominace bylo přistoupeno k využití dalšího nástroje památkové péče v ČR. Jsou jím tzv. krajinné památkové zóny (KPZ). Ty byly v minulosti prohlašovány spíše výjimečně, ovšem v posledních letech dochází k jejich vyhlášení v rámci České republiky stále častěji, k roku 2015 jich už existovalo celkem 25.

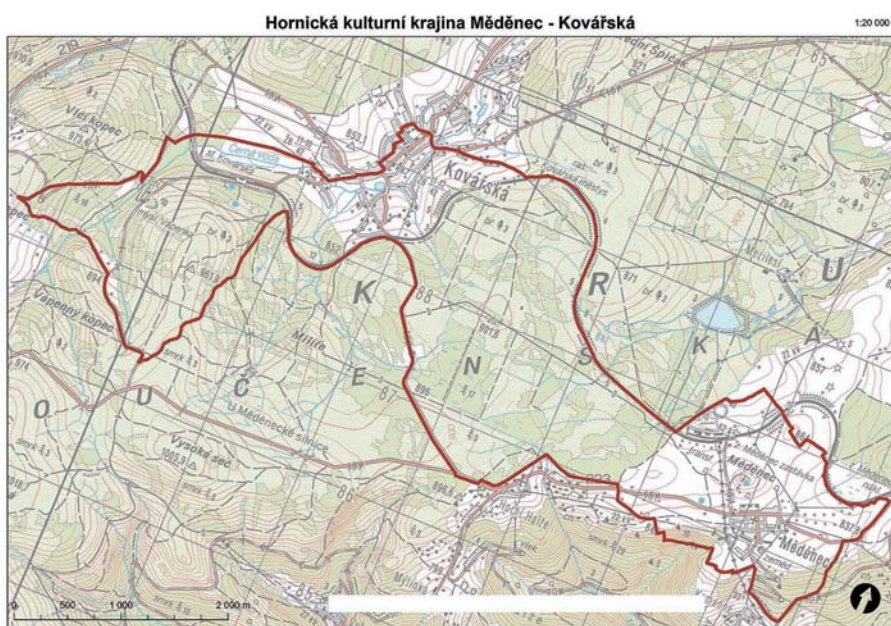
Opatřením obecné povahy z roku 2014 došlo tedy v Krušných horách k prohlášení 4 KPZ, které kombinují krušnohorskou krajinu a významné montánní památky. Nacházejí se v krajinném zázemí hornických měst Krupka, v okolí Měděnce, v oblasti trojúhelníku tří hornických měst Horní Blatná, Boží Dar, Abertamy a také v oblasti Jáchymovska. Svou rozlohou se řadí mezi nej-

■ Poznámky

5 Již v roce 2009 vznikla z podnětu Oblastního muzea v Mostě studie proveditelnosti k možnosti nominace vybraných oblastí české části Krušnohoří. Studii zpracovala Regionální rozvojová agentura Ústeckého kraje.

6 Projekt byl podpořen Evropskou unií prostřednictvím Evropského fondu pro regionální rozvoj: Investice do vaší budoucnosti v rámci programu přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko, Program Cíl 3/Ziel 3. Projektovými partnery byly Ústecký kraj (Lead-partner projektu), Technická univerzita – Bergakademie Freiberg, Oblastní muzeum v Mostě, p. o., a Spolek Montanregion Erzgebirge, e.V.

7 Takzvaná smíšená pracovní skupina pro přípravu nominace je složena ze zástupců obou krajů (Karlovarského i Ústeckého), Národního památkového ústavu a především o. p. s. Montanregion Krušné hory – Erzgebirge, která zastřešuje všechny obce v nominaci obsažené. Saskou stranu pak reprezentuje Technická univerzita ve Freibergu, prostřednictvím fakulty IWTG – prvotního nositele idey společné nominace – a Wirtschaftsförderung Erzgebirge, GmbH, zajišťující organizační stránku věci.

6

Obr. 6. Mapa hornické kulturní krajiny Měděnec – Kovářská. Zdroj: NPÚ.

větší památkově chráněná území v ČR a svým montánním pojetím jsou v rámci ČR naprosto ojedinělá.

Památková ochrana se tedy v rámci daného území vztahuje na celek, na montánní krajinu formovanou těžbou, krajinu s mimořádnou koncentrací pozůstatků po montánní činnosti, jejímiž kulturními hodnotami jsou stará důlní díla, jejich technická a technologická zařízení, doprovázená nadzemními stavbami montánního charakteru, architektura vzniklá v důsledku montánní činnosti a další terénní objekty, jako jsou propadliny, pinky, vodní příkopy a sejpy. Úkolem památkové péče je definovat sledované hodnoty, tak aby byly dlouhodobě zabezpečeny podmínky pro jejich uchování.

Režim výkonu památkové péče v KPZ v montánních oblastech je třeba v budoucnu dále prohlubovat, detailní analýza památkových hodnot umožní tvorbu plánů ochrany pro jednotlivé KPZ. To vše opět za další spolupráce s vlastníky rozsáhlých parcel, které jsou pod touto krajinou ochranou.

Problematikou KPZ se již v předchozích letech zabýval vědecko-výzkumný projekt (2012–2015) s názvem Ochrana a péče o historickou kulturní krajinu prostřednictvím institutu krajinných památkových zón, kterého se jako řešitelé účastnili pracovníci NPÚ. V rámci tohoto projektu byla vydána metodika, jejímž cílem je návod na zpracování plánů ochrany KPZ. Metodika zatím prochází procesem certifikace a doufáme, že v nejbližší době bude umožněno její použití.

V. Vědecké projekty – průzkum montánní krajiny

Loketské pracoviště Národního památkového ústavu bylo nositelem vědeckého úkolu *Průzkum, dokumentace a hodnocení industriálního dědictví – výzkum a dokumentace krajinné a urbanistické struktury Krušnohoří*, kde jsou předmětem zkoumání především montánní památky Krušnohoří a související problematika plošné památkové ochrany. Výzkum historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří se zaměřil na montánní památky v západním Krušnohoří v jejich sídelně historickém kontextu.

První úroveň tvoří všechny stavební objekty (domy) dochované a vymezené alespoň na jednom z historických podkladů s potřebnou mírou prostorové podrobnosti. Druhou vrstvu představují objekty s přímou vazbou na těžbu a zpracování surovin – vodní příkopy, náhony nebo rybníky, které v okolí Hřebečné představují rovněž mimořádný soubor. Samotné reliktu těžebních a zpracovatelských činností jsou základem třetího okruhu vrstev.

Součástí druhé fáze projektu je zejména evidence a analýza sídelních a montánních reliktů z dat leteckého laserového skenování (LIDAR). Sledované území bylo navíc rozšířeno o prostor budoucích krajinných památkových zón založených především na fenoménu hornické kulturní krajiny. Jde o zóny Abertamy – Horní Blatná – Boží Dar a Jáchymov. Za využití GIS byl vytvořen přehled o evidenci používaných dat, v tomto prostředí jsou analyzovány možnosti využití historických mapových podkladů velkého měřítka. Mimo to ukazuje možnosti dokumentace, evidence a správy dat o objektech hornické kulturní krajiny. V neposlední řadě je důraz kladen na studium postupů integrace získaných prostorových dat do procesů památkové péče.

Projekt ArchaeoMontan 2012–2014 a ArchaeoMontan 2018

Výzkumu montánních aktivit v Krušnohoří byla až do začátku milénia věnována spíše sporadická pozornost, příležitostně docházelo k dokumentaci těchto nálezů jako okrajového efektu jinak cílených výzkumů, například pravěkého osídlení hřebenu nebo výzkumu sklářských lokalit ve vrcholových partiích hor. Významným impulsem k rozvoji montánního výzkumu v tomto území byl nález podzemního komplexu v Dippoldiswalde, odkrytého při likvidaci následků povodní. Zemský úřad pro archeologii v Drážďanech ve spolupráci s Ústavem archeologické památkové péče v Mostě realizoval projekt ArchaeoMontan 2012–2014, podpořený z Cíle 3 a zaměřený na výzkum montánních památek v celém krušnohorském regionu. Úspěšné dokončení projektu a současně množství nově otevřených témat vedlo k podání následného projektu ArchaeoMontan 2018, kterého se již jako partner účastní i loketské pracoviště Národního památkového ústavu. Oba projekty byly koncipovány na základě moderního multidisciplinárního výzkumu, který integruje různé druhy dat a komparuje je pomocí geografických informačních systémů. Data jsou čerpána ze tří základních okruhů výzkumu. Prvním jsou geografické informace z LIDARU a kolmé letecké fotografie, sloužící k primární identifikaci lokalit. Dále jsou to informace z okruhu humanitních věd, které zahrnují historické prameny k hornictví, včetně mapových podkladů, ale i informace k dějinám hornických technologií a samotný archeologický výzkum, ať už v podobě povrchových průzkumů nebo terénní sondáže a cílených odkryvů. Posledním, ale stejně významným prvkem jsou přírodní vědy, zde se jedná jak o úzkou spolupráci s geology a petrográfy, tak o široce pojatý environmentální výzkum, který si klade za cíl rekonstruovat proměny životního prostředí v Krušných horách související s proměnami intenzity těžební činnosti a dalších antropogenních aktivit v tomto prostoru. Komplexita tohoto projektu nemá v českém prostředí obdobu.

Průběžné výsledky projektu byly prezentovány na řadě mezinárodních konferencí, naposledy v Kadani v roce 2017. Současně existuje ediční řada sborníků, kde jsou publikovány dílčí práce projektu.

Z dalších odborných projektů lze uvést projekt společnosti Montanregion Krušné hory – Erzgebirge s názvem Rešerše a analýza báňských map z oblastí rudohoří uložených v Národním archivu ČR a archivu České geologické služby (2014) a navazující Rešerše krušnohorských map v saských archivech (2016) zakončená putovní výstavou „Krušnohorské doly na historických mapách“.⁸

■ Poznámky

⁸ Autorem výstavby je RNDr. Michal Urban, CSC., ředitel o. p. s. Montanregion Krušné hory – Erzgebirge a zároveň zpracovatel české části nominační dokumentace.

7

Obr. 7. Mapa hornické kulturní krajiny Jáchymov. Zdroj: NPÚ.

Přehled konferencí a odborných workshopů

Konference Montanregion Krušnohoří/Erzgebirge – dědictví hor, 17. 3. 2011 v Ústí nad Labem;

Konference Hornická kulturní krajina Krušnohoří – cesta ke světovému dědictví UNESCO, 22. 6. 2012 v Ústí nad Labem;

Konference Proměna sídelní krajiny, pořadatel NPÚ, ÚOP v Lokti ve spolupráci s Karlovarským krajem, 22.–23. 10. 2012 v Jáchymově;⁹

Mezinárodní konference Hornická kulturní krajina Krušnohoří/Erzgebirge k nominaci na Seznam světového dědictví UNESCO, 11.–12. 11. 2013 v NTM v Praze;

Odborný workshop k problematice zachování, obnovy a zpřístupňování důlních děl a hornické krajiny, 22. 5. 2014 v OM v Mostě;

Mezinárodní konference k montánní archeologii Krušná krajina – Erz(gebirgs)landschaft – Ore Landscape, pořadatel ÚAPPSZČ Most ve spolupráci se Saským zemským úřadem pro archeologii, dílčí výsledky projektu ArchaeoMontan, 30.–31. 3. 2017 v Kadani;¹⁰

Konference Naše světové dědictví, pořadatel Ústav pro průmyslovou archeologii, historii vědy a techniky Technické univerzity ve Freibergu ve spolupráci s Karlovarským krajem, zahajovací konference ke startu projektu podpořeného Evropským fondem pro regionální rozvoj, 19. 6. 2017 ve Freibergu.

Výstavy

Sláva krušnohorského hornictví, panelová putovní česko-německo-anglická výstava, celkem 20 panelů rozdělených do tří skupin: UNESCO, Historie, Sláva.

První část přibližuje problematiku zápisu Hornické kulturní krajiny Krušnohoří/Erzgebirge na Seznam světového dědictví. Oddíl Historie popisuje počátky těžby v Krušnohoří a část Sláva pojednává o výjimečných aspektech působení hornické činnosti na krajinu a život obyvatel Krušných hor.¹¹ Ústecký kraj, 2013.

Tajemné podzemí Krušnohoří, přeshraniční panelová putovní výstava fotografií hornického podzemí české a saské části Krušnohoří. Karlovarský kraj, 2013.

Publikace

ArchaeoMontan 2012. Erkunden – Erfassen – Erforschen. Průzkum – Evidence – Interpretace, vydal Landesamt für Archäologie Sachsen Dresden 2013, ISBN 978-3-943770-09-4;

ArchaeoMontan 2013, Krušná krajina – Erz(gebirgs)landschaft – Ore Landscape, kol. autorů, vydal Landesamt für Archäologie Sachsen Dresden 2014, ISBN 978-3-943770-14-8;

ArchaeoMontan 2014. Ergebnisse und Perspektiven. Výsledky a výhledy, Landesamt für Archäologie Sachsen Dresden 2014, ISBN 978-3-943770-16-2;

ArchaeoMontan 2015. Montanarchäologie im Osterzgebirge. Montánní archeologie ve východním Krušnohoří, Landesamt für Archäologie Sachsen Dresden 2015, ISBN 978-3-943770-18-6;

Hornické památky Montanregionu Krušné hory/Erzgebirge, Denkmale des Bergbaus in der Montanregion Erzgebirge/Krušnohoří, vydal Montanregion Krušné hory – Erzgebirge, o. p. s., 2014;¹²

Proměny montánní krajiny. Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří. Edd. Tomáš Karel, Alžběta Kratochvílová, vydal NPÚ, ÚOP v Lokti 2013, ISBN 978-80-904960-3-3;¹³

Péče o historická důlní díla vzniklá do konce 19. století, vydal NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem 2012, ISBN 978-80-85036-49-7;¹⁴

Průvodce po významných hornických památkách západního Krušnohoří, texty Lubomír Zeman, vydal Karlovarský kraj 2010, ISBN 978-80-87104-72-9;

Průvodce po montánních památkách středního a východního Krušnohoří, texty Libuše Pokorná, vydal Ústecký kraj, Ústí nad Labem 2013, ISBN 978-80-260-1589-5;¹⁵

Sborník příspěvků mezinárodní konference Hornická kulturní krajina Krušnohoří/Erzgebirge k nominaci na Seznam světového dědictví UNESCO, vydal Ústecký kraj 2013;¹⁶

Sborník příspěvků odborného workshopu k problematice zachování, obnovy a zpřístupňování důlních děl a hornické krajiny, vydal Ústecký kraj 2014, ISBN 978-80-904960-4-0.¹⁷

Závěr

Jak bylo popsáno v předchozím textu, reprezentuje Krušnohoří příklad komplexní památkové krajiny, vyvíjející se po několika staletích do dnešní velmi různorodé podoby. Vědecké zkoumání souboru hornických a hutnických tradic, jakož i dalších návazných památek a krajinných prvků se v posledním desetiletí výrazně

■ Poznámky

9 Více o konferenci: <http://npu-cz.temp141.imagic.cz/pro-odborniky/pracoviste-npu/uop-v-lokti/novinky-vypis-vsech/news/novinky-archiv/news/10783-promeny-sidelni-krajiny-krusnohori/>, vyhledáno 2. 10. 2017.

10 Více o konferenci <http://www.uappmost.cz/wp/2017/05/tiskova-zprava-ohlednuti-za-konferenci/>, vyhledáno 2. 10. 2017.

11 Více o projektu výstavy: <http://www.muzeum-most.cz/montanregion/informace-1.html>, vyhledáno 2. 10. 2017.

12 Průvodce v elektronické podobě http://www.montanregion.cz/administrace/soubory_ke_stazeni/1406536926_cz_pruvodce_fin.pdf, vyhledáno 2. 10. 2017.

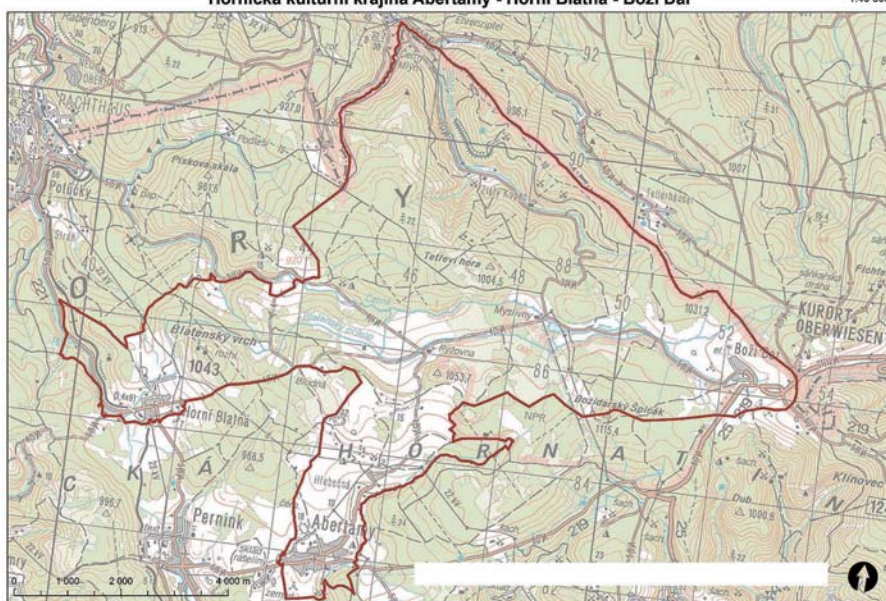
13 Více o publikaci <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/publikace/7620-promeny-montanni-krajiny-historicke-sidelni-a-montanni-struktury-krusnohori>, vyhledáno 2. 10. 2017.

14 <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/publikace/7534-pece-o-historicka-dulni-dila-vznikla-do-konce-19-stoleti>, vyhledáno 2. 10. 2017.

15 Elektronická verze ke stažení: http://www.muzeum-most.cz/montanregion/files/UK_pruvodce_montanni_CZ.PDF, vyhledáno 2. 10. 2017.

16 Elektronická verze ke stažení: <http://www.muzeum-most.cz/montanregion/files/Sbornik.pdf>, vyhledáno 2. 10. 2017.

17 Elektronická verze ke stažení: <http://www.muzeum-most.cz/montanregion/files/2008-2014-Sbornik-mezinarodni-konference.pdf>.

8

Obr. 8. Mapa hornické kulturní krajiny Abertamy – Horní Blatná – Boží Dar. Zdroj: NPÚ.

zintenzivnilo a získalo vysoce kvalitní interdisciplinární a internacionální charakter. Jeho výstupy jsou v relativně krátkém čase zpřístupňovány odborně i laické veřejnosti. Nová zjištění, která tento výzkum přináší, pak umožňují další zkvalitňování procesů památkové ochrany krajiny, včetně – v našem prostředí nebyvalého – použití plošných prostředků v podobě krajinných památkových zón. Intenzivní zájem se promítá i do edukativních programů, ať už mají podobu publikací, výstav nebo přednášek. V roce 2017 byl v této oblasti zahájen další česko-saský projekt Naše světové dědictví / Unsere Weltherbe,¹⁸ který se v letech 2017–2019 bude věnovat především přednáškové a vzdělávací činnosti zaměřené na regionální školy.

Samostatnou a velmi důležitou kapitolou je oživení veřejného zájmu o montánní památku, který se projevuje stále se rozšiřujícími počty zpřístupňovaných důlních děl a veřejnost zapojujících akcí, jako jsou Měděnecké a Chomutovské krušení, Hřebenčský montánní výšlap a další akce připomínající hornické tradice v tomto kraji.

Aktuálně probíhající zastřešujícím projektem je opět přeshraniční aktivita podpořená Evropskou unií s názvem Zdař Bůh světové dědictví! / Glück auf Weltherbe!¹⁹ V rámci tohoto projektu bude rozšířena stávající turistická infrastruktura, například je plánována oprava rozhledny na Blatenském vrchu, zřízení zázemí pro turisty u štoly Johannes na Zlatém Kopci nebo vybudování nových naučných stezek v Jáchymově

a v Loučné pod Klínovcem. Hlavním tématem projektu je pak prezentace montánního dědictví Krušných hor široké veřejnosti i odborníkům.

Můžeme konstatovat, že v jistém smyslu se Krušnohoří opět stává inovačním centrem, tentokrát montánního výzkumu a nových památkových přístupů k památkám tohoto druhu. Jejich zátěžovou zkouškou se možná stane znovu aktuální zájem o suroviny (momentálně např. iridium nebo dotěžování kovů z historických hlušín), který dnes vede k novým žádostem o těžební průzkum v této staré hornické krajině.

Olga BUKOVIČOVÁ

■ Poznámky

18 Projekt je podpořen v sasko-českém programu SN-CZ 2014–2020. Projektovými partnery jsou Technická univerzita ve Freibergu, o. p. s. Montanregion Krušné hory – Erzgebirge, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Národní památkový ústav v Ústí nad Labem.

19 Projekt je podpořen v sasko-českém programu SN-CZ 2014–2020. Projektovými partnery jsou Wirtschaftsforderung Erzgebirge, GmbH, Tourismusverband Erzgebirge, e.V. a o. p. s. Montanregion Krušné hory – Erzgebirge.

Výjimečná krajina národního hřebčína v Kladruzech nad Labem se uchází o zápis na Seznam světového dědictví

Rok poté, co ministr zemědělství Marian Jurečka a ministr kultury Daniel Herman zřídili Radu památky Kulturní krajina hřebčína v Kladruzech nad Labem s cílem zapsat tento fenomén do Seznamu světového dědictví, byl učiněn důležitý krok. Ministerstvo kultury podalo 29. září 2017 do Centra světového dědictví v Paříži předběžný návrh nominační dokumentace k zápisu *Krajiny pro chov ceremoniálních kočárových koní v Kladruzech nad Labem*.¹ Pro tento krok se ministerstvo kultury rozhodlo na základě dohody se zpracovateli, protože mezinárodní pravidla v posledních letech připouštějí, aby dříve než bude podána oficiální nominační dokumentace, byl předložen její návrh. Díky tomu bude možné získat názor UNESCO na formu a obsah nominační dokumentace a případné nedostatky včas, ještě před spuštěním celého mezinárodního řízení, napravit.

To, že je celá krajina národního hřebčína, včetně plemene starokladrubských koní, v národním měřítku unikátní, se vědělo již dávno.² Od roku 2002 požívá krajina, stavby v ní a ostatní prvky vytvářející její jedinečnou kompozici, včetně plemenného stáda starokladrubských koní, nejvyšší národní ochrany jako národní kulturní památka.³ Od roku 2015 je památka spolu s širším krajinným okolím součástí krajinné památkové zóny *Kladrubské Polabí*,⁴ jehož podstatná část se po případném zápisu stane velmi důležitou tzv. nárazníkovou zónou pro statek zapsaný na Seznamu světového dědictví.⁵

K vlastnímu prohlášení nominovaného statku za památku světovou vede ovšem ještě velmi dlouhá

■ Poznámky

1 Oficiální název nominovaného statku v anglickém znění: *Landscape for Breeding Ceremonial Carriage Horses at Kladruhy nad Labem*.

2 Areál hřebčína s kmenovým chovným stádem starokladrubského koně byl od roku 1958 nemovitou kulturní památkou.

3 Národní kulturní památka s názvem *Hřebčín v Kladruzech nad Labem*, viz nařízení vlády č. 132/2001 Sb., o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky, ze dne 28. 3. 2001.

4 Památkovou zónou bylo *Kladrubské Polabí* prohlášeno opatřením obecné povahy č. 1/2015, č. j. MK 72096/2015 OPP, vydaným Ministerstvem kultury ČR dne 1. 12. 2015.

5 Část nominované krajiny požívá také ochrany jako Evropsky významná lokalita – *Kladruhy nad Labem* (CZ0533698). Viz nařízení vlády č. 73/2016 ze dne 3. února 2016, kterým